

МОРАЛНА ДИМЕНЗИЈА ВОЈНЕ УНИФОРМЕ

Драган Ж. Станар*

Достављен: 17. 02. 2023.

Кориговано: 07. 06, 16. 08. 2023.

Прихваћен: 18. 08. 2023.

Језик рада: Српски

Тип рада: Оригинални научни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2302001S

У овом раду аутор настоји да дефинише и објасни моралну димензију и значај војне униформе. Како је ова димензија недовољно објашњена, анализом постојећих перспектива значења и функције војне униформе (техничке, историјске, психолошке, социолошке, правне, итд.), аутор идентификује њено суштинско морално значење и формулише и елаборира њену моралну димензију. Морална димензија војне униформе деривирана је, како из њене практичне, тако и из њене симболичке функције – практична функција је сте да јасно одвоји борце од небораца, док је симболичка функција да рефлектује колективни идентитет, норме и вредности војне професије. У чланку се образлажу различите значајне моралне импликације облачења и ношења војне униформе, како у миру тако и у рату, те указује на њену двоструку симболичко-вредносну функцију – она истовремено намеће дужност али и доноси привилегију особи која је носи. Закључује се да је неопходна заштита и сакрализација војне униформе у савременом друштву, понајвише услед њене изражене моралне димензије, и изражава потреба за законском регулацијом ношења војне униформе, њених делова, или униформи које су намерно дизајниране тако да личне на војне.

Кључне речи: *војна униформа, морал, етика, колективни идентитет, деиндивидуација, врлине, војна професија, борци и неборци, престиж, симболизам*

Увод

Савремена људска друштва, без обзира на тип устројства, модел политичке организације и облик владавине, нужно представљају изузетно комплексне творевине сачињене од огромног броја нераскидиво повезаних и

* Универзитет одбране у Београду, Војна академија, Катедра друштвених наука, Београд, Република Србија, dragan.stanar@va.mod.gov.rs, <https://orcid.org/0000-0003-0759-5652>

међузависних елемената, појединаца, формалних и неформалних друштвених група, експлицитних системских и имплицитних традиционалних институција, установа и организација, итд. Структура савремених друштава, коју чине не само њени сегменти *per se* већ и слојевити и динамични међуодноси између различитих елемената, њихова непрекидна интеракција, константно умрежавање и премрежавање и различите друштвене норме које регулишу односе и интеракције, у великој је мери утемељена на подели рада и, с тим у вези, друштвених улога. Једино примитивна, рудиментарна људска друштва нису почивала на подели рада и друштвених улога већ на егалитаризму и некој врсти колективне привреде у којој су сви били подједнако задужени за обављање свих послова (Илић, 1978: 25). Сама историја организованог људског друштва почиње управо поделом рада и стратификацијом друштва којом се издвајају различите групе, институције и *професије* унутар једног друштва. Један од елемената којим се припадници различитих друштвених група, организација, а понајвише професија, диференцирају од остатка друштва јесте и специфичан и препознатљив начин облачења, који неретко подразумева и ношење дефинисане *униформе*. Иако се униформа у ужем смислу везује за кључне друштвене професије (према различитим теоретичарима, професијама се сматрају лекарска, правничка, војна, полицијска и учитељска професија, док неки у професије условно убрајају и новинарску, свештеничку и политичку; детаљније о разлици између професије и занимања видети у: Станар, 2019а: 145-157) данас је често у неком облику могу носити и „возачи аутобуса, спортисти... радници приватног обезбеђења” (Pfanner, 2004: 93), поштари, радници на железници, па чак и ученици неких школа који имају прописане ученичке униформе. Ипак, појам униформа у свом пуном значењу интуитивно се везује првенствено за војску и полицију, услед израженог друштвеног значаја ових професија, али и снажне моралне димензије ових униформи, а нарочито војне униформе.

Војна униформа – историјат и функције

Упркос чињеници да је данас униформа инхерентан атрибут војске и да представља један од централних појмова које везујемо за природу, културу и сам идентитет оружаних снага, војна униформа – у оном смислу у којем је ми данас разумевамо – није одувек била присутна у војсци. Први пропис који се тиче војне одеће доноси Луј XII, док је већина истраживача сагласна у оцени да се војна униформа као стандард и „стално спољно обележје” војске појављује средином XVII века, после Вестфалског мира и појавом стајаћих војски у Европи (North, 1971: 4; Krueger, 2012: 64; Николић, Старчевић и Јаношевић, 2017: 281). То што војничка униформа није била регулисана и дефинисана у оном смислу у којем то постаје средином XVII века, не значи, наравно, да војске током историје нису настојале постићи неку врсту једнообразности у одећи. Тако Норт (North, 1971: 4) тврди да је принцип неке врсте једнообразности одувек посто-

јао у војскама као „природан резултат куповине одеће и материјала (за војску, ДС) на велико” од стране владара, док Пфанер (Pfaner, 2004: 95-99) даје приказ историјских напора војски да обезбеде неку врсту „униформности” и препознатљивости у одевању – од милитаристичких цивилизација Месопотамије, старих више од пет хиљада година, преко древне египатске војске и Источног римског царства до средњовековних крсташких похода. Ипак, војна „одежда”, односно нека врста стандардизоване одеће „од античких времена па све до средине седамнаестог века постојала је тек у рудиментарној форми, и није испољавала велику ’униформност’” (Krueger, 2012: 64) будући да се састојала од различитих облика оклопа и кацига где се нека врста минималне могућности идентификације настојала обезбедити тек одређеном специфичном бојом тих предмета (Pfaner, 2004: 97).

Етимолошки посматрано, појам униформа потиче од латинских речи „један” (lat. *una*) и облик (lat. *forma*), што јасно денотира суштинску практичну идеју и функцију војне униформе – да обезбеди једнообразност, односно да буде један исти облик одеће за све припаднике једне униформисане групе који омогућава визуелну „хомогеност иначе хетерогене групе људи” (Pfaner, 2004: 93) и који омогућава њихово диференцирање од свих других група. Наравно, војна униформа је одувек имала и веома практичну сврху – она нужно служи да „пружи заштиту од хладноће, одређених предмета и других негативних природних и случајних утицаја... и од физичких сукоба...” (Николић и др., 2017: 280). Из психолошке перспективе посматрано, од изузетног је значаја да војници имају поверење у практичну функцију униформе, тј. „поверење у своју опрему и одећу, да верују да их униформа физички може заштити од видљивих и невидљивих претњи” (Krueger, 2012: 69). Униформа, дакле, примарно служи да „означи припадност групи” која је институционализована и функцијом раздвојена од остатка друштва (Joseph and Alex, 1972: 720). Разлози за ово упадљиво визуелно означавање припадности војсци и јасно „раздвајање” од остатка друштва су различити – поред диференцирања од остатка цивилног друштва, униформа диференцира припаднике једне војске од припадника друге војске, што је подједнако важно. Штавише, ти разлози су се током историје војне униформе мењали, што се рефлектовало и на сам њен изглед и форму. Основни разлог униформисања војске био је покушај повећавања видљивости и препознатљивости војних јединица у борби, односно омогућавање „препознавања од стране сабораца и команданата у свим околностима” (Embury, 1921: 253), будући да је визуелна комуникација била примарно средство управљања јединицама у времену када није било савремених средстава комуникације (Рађагић, 2014: 73). То је постало нарочито важно у периоду када се у војске уводи ватрено оружје, као што су мускете и црнобарутни топови, који су изазивали велику задимљеност бојишта због које је командантима било врло тешко да препознају своје јединице и борце. Како Кревелд (*Crevelde*) наводи, чак су и Наполеонове војсковође, које су командовале десетинама хиљада људи, имале велике проблеме у ефикасном командовању

услед немогућности да на бојном пољу распознају борце и јединице у облаку прашине и дима (Николић и др., 2017: 282). Зато су првобитне униформе биле упадљиво јарких боја, како би се „борци могли идентификовати на бојном пољу препуном дима од мускета” (Krueger, 2012: 64), што је од ратовања начинило, како Дан (Dunn, 2009: 12) пише, један „упечатљиво шаренолик подухват” у коме су се мешале тунике јарких и упадљивих боја.

Међутим, развојем наоружања, крајем деветнаестог века, које је омогућило аутоматску паљбу и ефикасност оружја на великој удаљености, првобитна „живописност униформе постаје њезин недостатак” (Pašagić, 2014: 73), те војске уместо истицања бораца сада настоје да их униформама „прикрију”, односно камуфлирају. По дефиницији, сврха модерних камуфлажних војних униформи јесте да „сакрију силуētu тела и да визуелно 'утопе' појединца у околину чинећи га тако тежим за уочавање и гађање” (Krueger, 2012: 71), што значи да је идеја о војној униформи очигледно доживела потпуну трансформацију, и прешла у своју супротност. Ипак, промена визуелног концепта униформе – из одеће која истиче видљивост у одећу која маскира – није утицала на њену примарну намену да јасно визуелно диференцира припаднике војске од остатка друштва. У савременом добу, у којем дословно све војске света имају маскарне униформе, кључна улога униформе јесте да одвоји „војнике” од „цивила”, односно борце од небораца у оружаном сукобу. Прве униформе са камуфлажном шаром уведене су 70-их година XX века у британској војсци, а врло брзо постале су стандардне униформе у свим војскама света (Krueger, 2012: 71). Поред практичне, војна униформа свакако има и велику симболичну функцију – она симболише „везу између политичких права и дужности са нагласком на грађанску врлину”, означава „ред и дисциплину... снагу и моћ”, али и уопште све „вредности војног позива... и карактеристике војне професије”, као и „систем стратификације на основу заслуга и способности” (Clifford, 2001: 364; Pfanner, 2004: 94; Николић и др., 2017: 286-287). Ипак, чини се да дубока морална димензија војне униформе није довољно истражена и објашњена, упркос томе што је деривирана, како из њене практичне, тако и из њене симболичке функције, те је сходно томе двојака.

Морална димензија војне униформе

Значај моралне димензије војне униформе немогуће је пренагласити, будући да је она инхерентно повезана са морално узвишеном природом војног позива и, као таква, нужно је рефлектује. Управо због те чињенице војна униформа је „најпрепознатљивији дистинктивни знак војске” и зато има посебну „симболичку историју” (Pfanner, 2004: 93). Моралну димензију војне униформе потребно је, услед њене комплексности и сложености, посматрати двојако – подједнако као производ њене, укратко представљене, практичне и симболичке функције.

Морална димензија практичне функције војне униформе

Упркос чињеници да се преласком са јарких и упадљивих војних униформи на модерне маскирне у потпуности променила њихова иницијална практична намена – од оне да истакне до функције да сакрије – њена суштинска сврха да раздвоји и идентификује једну специфичну групу од друге остала је непромењена. Примарна практична сврха војне униформе данас јесте да јасно раздвоји војнике од цивила, тј. борце од небораца у оружаном сукобу, што само по себи има *монументално* морално значење. У лаичком дискурсу дистинкција војник – цивил често се поистовећује са дистинкцијом борац – неборац. Међутим, упркос томе што је евидентан „значајан степен преклапања у класама оних покривених овим одвојеним дистинкцијама”, примереније је и исправно користити категорије борац и неборац у настојању да се дефинише легитимитет мета у оружаном сукобу (Coady, 2008: 155). Војна униформа јасно означава и истиче припадност класи *бораца* свих оних који је носе; додуше, постоје одређени изузеци од овог правила, будући да војни лекари и свештеници (духовници, капелани) носе униформу, али нису обухваћени класом легитимних мета у сукобу (Primoratz, 2007: 29). Какав је конкретан и практичан значај овог означавања статуса борца? Ношење војне униформе свакако не доприноси, *strictu senso*, практичној могућности да се неко бори у оружаном сукобу. Наиме, облачење униформе није физички предуслов узимања учешћа у оружаног борби, будући да се људи могу веома активно борити и у „цивилној” одећи, што су искуства асиметричних сукоба претходних деценија јасно показала на глобалном нивоу. Практично, али и морално, много значајнија сврха облачења војне униформе и означавања припадности класи бораца јесте *само-легитимизација* као мете у оружаном сукобу. Облачењем и ношењем војне униформе појединци, дакле, свесно и намерно означавају сами себе као легитимне мете у рату, као људе које је легално, па чак и морално дозвољено(!) гађати и убијати у току оружаног сукоба, будући да „одсуство војне униформе обично индикује да је особа цивил... и да се не сме нападати” (Pfaner, 2004, 94). Врло логично питање које се намеће само по себи јесте зашто би се припадници војске одлучивали на један такав, веома контраинтуитиван, поступак уколико је сасвим очигледно да на тај начин извесно отежавају сопствену позицију и драстично повећавају ризик од рањавања или смрти?

Одговор на ово питање лежи управо у моралној равни. Наиме, давањем до знања противнику да је управо он обучен, опасан и спреман да користи силу, и самим тим да представља претњу, појединац који носи војну униформу прави јасну дистинкцију између себе и цивила и на тај начин „привлачи” ватру на себе, скрећући је са оних који не носе униформу” (Станар, 2019б: 138). Свесним и намерним декларисањем опасности по противника, појединац који облачи војну униформу заправо облачи својеврстан „магнет” за противничку ватру. Наиме, он на себе својевољно ставља „мету” којом жели да одвуче ватру са „невиних” које штити, и привуче је на себе. Сам појам невиности у рату не означава одсу-

ство неке врсте моралне или правне *кривице* већ одсуство претње по противника. Стога, војници нису невини зато што прете, а не зато што су нешто морално или правно скривили, за разлику од цивила (McMahon, 2009: 11-12). Морална узвишеност свесног и намерног драстичног повећавања ризика по војника који облачи униформу ради смањивања ризика и потенцијалног саможртвовања за неборце, који су махом људи које он лично не познаје нити има било какве личне везе са њима, једноставно се не може пренагласити! Ова је морална дужност војника наравно кодификована и у међународном закону. Тако став 3. члана 48. Допунског протокола I уз Женевске конвенције предвиђа да борци имају дужност да се јасно „разликују од цивилног становништва... да би појачали заштиту цивилног становништва од дејстава непријатеља”, што се најјасније чини „општеприхваћеном праксом” ношења војне униформе. У овом контексту, било какво јасно визуелно изражавање припадности класи бораца сматра се униформисаношћу, чак и уколико једна страна нема могућности набавке војних униформи *per se*. Зарађене стране су једна другој признавале „униформисаност” чак и када се радило о ношењу „зелене одеће са дистинктном шареном капом” или чак „јасно уочљивих трака на рукама”. Једино што је важно јесте да одећа омогући јасно и недвосмислено „разликовање од цивилне популације из далека” (Pfanner, 2004: 107-108).

Очигледно, неношење униформе, или пак њено скидање у ситуацијама када је то погодно, у жељи да се борац „стопа” са цивилним становништвом (нелегитимним метама), да отежа непријатељу разликовање борца од неборца, да олакша неприметно дејствовање из близине и слично, – било би „практично” и „згодно” за војника, али би такав чин био дубоко нечасан, неморалан и повлачио би и одређене практичне последице. Наиме, како само учествовање у рату није ни нелегално ни неморално, војници се не могу сматрати одговорнима за учешће у оружаног борби (Babić, 2017: 194), а самим тим ни кажњавати за борбу, како у својству ратног заробљеника, тако ни по окончању оружаног сукоба. Њихова униформа, која је индикатор њиховог статуса легалног и легитимног борца, гарантује им управо ово право. Међутим, намерно и смишљено неношење или скидање униформе ради стицања предности у борби, без обзира на то да ли се ради о регуларним оружаним снагама, побуњеницима, герили, паравојним формацијама, приватним војним компанијама или било којој другој формацији која узима учешће у борби, често се тумачи као поступак којим се *de facto* губи статус легалног борца, а тиме и права загарантована ратним заробљеницима. Искуства израелске и америчке војске, према чијим тумачењима непријатељски војници који не носе униформе (или било какав видљиви знак распознавања и разликовања од цивилне популације) губе статус и права ратних заробљеника, јасно осликавају ову праксу (Pfanner, 2004: 115, 119). Интересантно је да, према члану 46. Допунског протокола I уз Женевске конвенције, чак ни „шпијуни” ухваћени у прикупљању обавештајних података не могу бити третирано као „ангажовани у шпијунажи” уколико су у униформи, док они који су у цивилу, а ухваћени су у истом делу, губе статус ратног заробљеника и са

њим повезана права! Штавише, према неким тумачењима која се ослањају на овај Протокол, као и Римски статут међународног кривичног права, оваква намерна злоупотреба униформе у оружаним сукобима не само да је нелегална, него услед своје „перфидности“ може бити тумачена и као форма ратног злочина и, као таква, и санкционирана (Pfanter, 2004: 121). Управо услед назначене суштинске моралне димензије војне униформе, они који је не носе у оружаним сукобима, а требало би, ни на који начин не могу бити стављени у исти однос са војницима, како по питању права, тако и по питању самог статуса.

Треба напоменути да на једном веома суптилном и латентном нивоу значења, облачење војне униформе у рату конотира и свест онога ко је носи и да његова потенцијална смрт неће бити перципирана као „трагична“ у смислу у којем се смрт младих људи иначе перципира. Уз увиђање и нужно мирење са чињеницом да је веома тешко то јасно и прецизно изразити речима, што по правилу доноси ризик од солипсизма, магловитости и недоречености у изразу, ипак постоји потреба да се укаже и на овај дубоки слој значења војне униформе. Наиме, у сваком друштву одувек је постојала једна готово опипљива али неизречена врста плеонастичке имплицитне подразумеваности смрти војника у рату. Разумевање рата јесте разумевање чињенице да се у њему нужно масовно убија и гине. А, како је војска инструмент којим држава води оружану борбу, друштво не подразумева само да је управо војска та која убија, већ да она „треба“ да гине јер томе „служи“. Жртве људи у војној униформи положене у борби схватају се као херојске, али истовремено и подразумеване, те стога немају ону нијансу друштвено-историјске трагичности коју увек имају смрти небораца, тј. цивила у рату. Један од фактора који испоставља овакво тумачење засигурно јесте и разумевање да убијање људи у војним униформама у рату није злочин (оно није ни неморално ни нелегално) за разлику од смрти цивила у рату која се, по правилу, утискује у колективну свест и памћење једног народа, и за којом се изражава неупоредиво веће жаљење, како у квалитативном тако и у квантитативном смислу. Наравно, убијање људи у униформама не третира се као злочин само уз претпоставку да је испоштован критеријум пропорционалности и да нису коришћена *mala in se* средства, односно да се убијање врши у складу са законима, правилима и нормама ратовања. Цивилне жртве рата остају урезане у колективно сећање једног народа кроз векове и генерације, док се неупоредиво многобројније жртве у униформи често разумевају као „очекиване“, „подразумеване“ и „нормалне“ за рат. Морална је димензија војне униформе неоспорно садржана и у самој свесној одлуци и прихватању оних који је носе да њихове потенцијалне смрти у рату нису злочини *per se*, упркос чињеници да они нису криви за рат нити је њихово учешће у рату неморално, већ да су оне „подразумеване“ и „не-толико-трагичне“ за друштво које бране, упркос чињеници да се у рату у војној униформи налази апсолутна елита једног народа. Солжењицинова „саможртвена елита“ у војној униформи јесте „симбол прихватања одговорности као судбине и елитизма као спремности за несебичну жртву“ (Николић и др., 2017: 288).

Морална димензија симболичке функције војне униформе

У складу са својом институционалном и организационом културом, али и самом природом, војска тежи да уједначи и „униформише” своје припаднике и генерално све своје елементе. Ова тежња ка „униформности” налази се у самој сржи војне културе – „савршена војска састоји се од идентичних војника без девијација, који сви раде заједно како би се постигла максимална ефикасност” (Stanar, 2021: 242). Један од веома важних и нужних производа овог напора јесте и деиндивидуација која је одувек присутна у војним организацијама, док је управо униформа кључни елемент овог значајног процеса. Деиндивидуација представља процес смањивања индивидуалности и индивидуалних разлика у групи, умањивања значаја индивидуалног идентитета и креирања својеврсне анонимности унутар групе која се осигурава преузимањем масовног, колективног идентитета (Zimbardo, 2007: 295). Дакле, она не претпоставља потпуно лишавања било каквог идентитета, већ супституицију личног идентитета колективним. То је управо оно што чини и војна униформа – она „сузбија индивидуалне идиосинкразије у понашању и изгледу” тиме што представља симбол конформизма оних који је носе и сама по себи постаје симболом идентитета, тј. „преузима одлике тотемског амблема и отелотворава атрибуте групе” (Joseph and Alex, 1972: 720, 723). Војна униформа стога представља симболичку физичку репрезентацију атрибута војне професије, па је њено одевање и метафоричко „одевање” врлина војне професије. Дакле, појединац који облачи униформу истовремено „облачи” и моралне врлине својствене војсци и идеалу ратника; он на личном нивоу предузима „надличне колективне вредности” које су морално узвишене и друштвено престижне (Николић и др., 2017: 289).

Чином облачења војне униформе појединац на себе „трансферише акумулирану славу (и престиж, ДС)... групе” (Joseph and Alex, 1972: 720) и готово тренутно, у очима јавности, постаје „благословен” престижом, врлинама и чашћу акумулираним вековном традицијом, без обзира на његове личне диспозиције и морални карактер којим можда никада не би могао остварити било какву врсту друштвеног угледа и поштовања. Стога и не чуди што су, по правилу, војници „нарочито поносни на ношење своје униформе, коју носе високо уздигнутих чела” (Krueger, 2012: 68), јер пуким облачењем једне форме одеће у очима остатка друштва постају морално узвишени и врло цењени чланови друштва. Само облачење војне униформе има један церемонијално-симболички карактер, док је једнако важно и церемонијално-симболичко „скидање” униформе оним појединцима који је осрамоте и којима само лишавања права на ношење униформе представља ултимативни симбол обешчашћивања (Kasturi, 2012: 427, 431; Joseph and Alex, 1972: 721). Услед ове огромне граничномагијске моћи униформе да тренутно трансформише друштвени статус и општевредносну перцепцију појединца од стране друштва, војска мора бити екстремно пажљива и опрезна при одлуци коме и како омогућити ношење униформе. Будући да „конотира карактеристике целе групе” (Clifford, 2001: 368), те да отелотворава

атрибуте *колективног* идентитета и да у сваком тренутку представља његов вредносни статус, униформа свакако може бити и „осрамоћена“ и морално деградирана поступцима појединца који се, дакле, не евалуирају на индивидуалном, већ на колективном нивоу групе којој припада. Уосталом, униформа представља „лице“, односно визуелни симбол онога што данас називамо „брендом“ војске, који репрезентује институцију у целини и који је од изузетне важности за модерне војске (Перић, 2008: 127-135).

Тако особа која носи униформу Војске Србије није само под притиском симболичке репрезентације целокупне *садашње* институције оружаних снага у Републици Србији, већ уопштено историјско-идентитетске идеје и идеала *српског војника*. Такво лице ни у једном тренутку не представља само себе већ идентитет целокупне групе. То подразумева не само тренутни, већ и историјски идентитет групе, па је одговорност за поступање лица у униформи врло велика. Њихови поступци рефлектују се на историјску димензију идентитета; њима се не нарушава само репутација, „бренд“, имиџ, и сам суштински вредносни значај ове војске, у овом тренутку, већ војске као културно-идентитетског ентитета у свом историјском трајању. Облачењем лица у војну униформу војска даје једну врсту „сертификата“ ваљаности свом представнику (Joseph and Alex, 1972: 723-724) и тиме преузима одговорност за све његове поступке у униформи. Тако униформа постаје симболичка тврдња и *гаранција* војске друштву и другим војскама да ће лице које је носи осликавати групне норме, правила и вредности. Уколико пак дође до „срамоћења“ униформе, то може значити и сигнализирати не само пропуст на личном нивоу униформисаног лица, већ и да сама војска нема пуну контролу над сопственим процесом „сертификације“!

Описана симболичко-морална димензија униформе очекивано има утицај и на лице које је носи. Иако се о концепту „морала улоге“ (*role morality*) углавном износе веома засновани критички ставови услед чињенице да се овај концепт неретко (зло)употребљава као оправдање за неморално поступање, у контексту утицаја војне униформе на појединца феномен „морала улоге“ може имати веома позитивне конотације. У својој суштини, *role morality* концепт предвиђа да „појединци могу усвојити другачије моралне норме у зависности од *улога* у којима се налазе“ (Gibson, 2003: 17), односно да поступци на које се одлучују у одређеној професионалној улози проистичу из моралних норми саме професије, а не појединца. Јака симболичка димензија униформе има управо овакав ефекат на појединца који је носи – она охрабрује и снажно мотивише на поступање које је у складу са специфичним моралним нормама и императивима војне професије, постављајући појединца у *улогу* која лишава индивидуално и имплицира колективно. Како Фусел (*Fussell*) наводи, „свака, па чак и она најскромнија, униформа има тенденцију да оплемени онога ко је носи“ (Kasturi, 2012: 428), док војна униформа овај процес доводи до максимума. Она „говори, подстиче, храбри, опомиње, надахњује, улива самопоуздање“ и развија висок морал (Николић и др., 2017: 286) тиме што оплемењује појединца врлинама и вредностима морално изузетне природе војне професије. Војна униформа управо подстиче „моралност улоге“,

претпостављајући да су морални императиви улоге виши и захтевнији од личних, те „охрабрује на поступање примарно из улоге униформисаног статуса” (Joseph and Alex, 1972: 726). Војна униформа неоспорно јесте инструмент деиндивидуације, али се извесно може претпоставити да је колективни супституент у вредносно-моралном смислу „надређен” индивидуалном; – морална *улога* коју конотира униформа јесте суперерогативна и превазилази оно што се може захтевати од појединца ван улоге, будући да захтева поступање по мотивима који су „изван домаћаја моралности” (Секіћ, 2013: 130).

Закључак – заштита и сакрализација војне униформе

Војна униформа представља епитомизацију војничких вредности, моћан визуелни симбол раздвајања „жртвене елите” од остатка друштва. Упркос томе што вредности, норме и начела војног позива постоје независно од униформе као њиховог кључног симбола, веома је често „идејама и универзалним вредностима неопходно да се заодену материјом, да добију чврст облик” (Николић и др., 2017: 286) не би ли добиле конкретну и практичну артикулацију. Из њене интринзичне и инхерентне моралне димензије очито је да она „истовремено намеће дужност али и дарује привилегију” (Kasturi, 2012: 427) онима који је носе, нужно и наизглед оксиморонично синтетичући саможртвовање и привилегију. Морална димензија војне униформе у савременом друштву јесте кључан и виталан разлог због којег ју је неопходно не само заштитити од злоупотребе, већ и сакрализовати!

Свака униформа, укључујући и војну, не само да раздваја једну групу од остатка друштва већ то, по дефиницији, чини „у смислу ексклузивности” и престижа (Clifford, 2001: 368). Џозеф и Алекс (Joseph and Alex, 1972: 722-723) упозоравају да модерна „пролиферација униформи” изазива конфузију у јавности, будући да експлицитност униформе као индикатора статуса зависи од њене монополизације, као и да би она примарно требало да означи један „посебан статус” у друштву онога ко униформу носи. Уколико се ношење одређене врсте униформе омогући практично свима, значај униформе оних друштвених група које заиста имају „посебан статус” нужно се умањује. Разумевајући дубоку моралну димензију војне униформе, њено ношење, чак и без ознака припадности (у Републици Србији војном униформом се не сматра „униформа без ознака припадности Војсци Србије, ознака чинова и других војних ознака Војске Србије” (сајт ВС, 2023)), облачење неких њених делова или одеће која је намерно дизајнирана да подсећа на војну униформу, од стране особа која нису војна лица нужно мора бити законски регулисано и санкционисано. Оваква злоупотреба практичних и симболичких конотација виталног вредносног симбола суперерогативног и морално узвишеног карактера војске представља унижавање, па чак и исмевање војне униформе чије је ношење неопходно *заслужити* и *завредити*. Стога је њен статус у Републици Србији неопходно уредити неком врстом акта о „украденој части”, по

угледу на *Stolen Valor Act*, законски акт усвојен у САД 2006. године, а затим ревидиран 2013. године, којим се предвиђа строго санкционисање злоупотребе војне униформе, војних одликовања, али и чин вербалног лагања о припадности војсци или примљеним војним одликовањима, али без нужног услова присуства „вербалног елемента” (Kasturi, 2012: 420). Оваквим би се актом ношење војне униформе (и свега што имплицитно конотира припадност војсци) у јавности експлицитно регулисало, нарочито имајући у виду непобитно суштински значај војне униформе за српски идентитет и културу.

Литература

- [1] Babić, J. (2017). *Etika rata i teorija pravednog rata*. U: P. Bojanić i J. Babić (ur.), *Asimetrični ratovi i teorija pravednog rata* (194-207). Službeni glasnik.
- [2] Cekić, N. (2013). *Metaetika*. Akademski književni zavod.
- [3] Clifford, D. L. (2001). Can the Uniform Make the Citizen? Paris, 1789–1791. *Eighteenth-Century Studies*, Vol. 34(3), 363-382.
- [4] Coady, C.A.J. (2008). The Status of Combatants. In: Rodin, D. and Shue, H. (eds.), *Just and Unjust Warriors: The Moral and Legal Status of Soldiers* (153-175). Oxford University Press.
- [5] Dunn, B. (2009). *Uniforms*. Laurence King Publishing.
- [6] Embury, A. (1921). The Army Uniform. *The Military Engineer*, Vol. 13(69), 253-255.
- [7] Gibson, K. (2003). Contrasting Role Morality and Professional Morality: Implications for Practice. *Journal of Applied Philosophy*, Vol. 20 (1), 17-29.
- [8] Ilić, M. (1978). *Sociologija kulture i umetnosti*. Naučna knjiga.
- [9] Joseph, N. and Alex, N. (1972). The Uniform: A Sociological Perspective. *American Journal of Sociology*. Vol. 77(4), 719-730.
- [10] Kasturi, R. (2012). Stolen Valor: A Historical Perspective on the Regulation of Military Uniform and Decorations. *Yale Journal on Regulation*, Vol. 29, 419-448.
- [11] Krueger, G.P. (2012). Psychological issues in military uniform design. In: Sparks, E. (ed.), *Advances in Military Textiles and Personal Equipment* (64-82e). Woodhead Publishing Limited.
- [12] McMahan, J. (2009). *Killing in War*. Clarendon Press.
- [13] North, R. (1971). *Military uniforms 1686–1918*. Grosset & Dunlap.
- [14] Pašagić, A. (2014). „Nevjernik prve klase” – moderna vojna uniforma kao pozornica sukoba. U: Hošić, I. (ured.), *Pažnja! Odjeća, umjetnost, identitet* (73-81). TF UB.
- [15] Pfanner, T. (2004). Military uniforms and the law of war. *International Review of the Red Cross*, Vol. 86(853), 93-130.
- [16] Primoratz, I. (2007). Civilian Immunity in War: Its Grounds, Scope and Weight. In: Primoratz, I. (ed.), *Civilian Immunity in War* (21-41). Oxford University Press.
- [17] Stanar, D. (2021). The Vital Significance of Military Ethics. *Journal of Military Ethics*, Vol. 20(3-4), 237-250.
- [18] Uniforme pripadnika Vojske Srbije (2023). *Vojska Srbija*. Preuzeto 14. marta 2023, sa https://www.vs.rs/sr_lat/o-vojsci/obelezja-i-oznake/uniforme-pripadnika-vojske-srbije

[19] Zimbardo, P. (2007). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. Random House.

[20] Допунски протокол I уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба.

[21] Николић, С., Старчевић, С. и Јаношевић, М. (2017). Војна униформа – развој, значај и значење. *Војно дело*, 5/2017, 279-289.

[22] Перић, Н. (2008). Војска Србије као бренд. *Војно дело*, 2/2008, 127-135.

[23] Станар, Д. (2019а). Професија и морал. *Култура полиса*, год. XVI, бр. 39, 145-157.

[24] Станар, Д. (2019б). *Праведан рат – између апологије и обуздавања рата*. Добротољубље.

Резиме

У овом раду аутор настоји да дефинише и објасни дубоку моралну димензију и огroman значај војне униформе. Анализа доступне релевантне литературе је показала да морална димензија војне униформе није довољно истражена и објашњена. Аутор анализира постојеће перспективе значења и функције војне униформе (техничке, историјске, психолошке, социолошке, правне, итд.) и идентификује њено додатно морално значење које у великој мери потиче од њених других значења и функција, и у наставку формулише и елаборира њену моралну димензију. Током историје оружаних снага, војна униформа је имала разне различите форме, примарне употребе и функције и нивое значаја. Тек у савременом добу и друштву морална димензија војне униформе је схваћена као њен најважнији и најзначајнији елемент. Кључ моралне димензије војне униформе је настао из њене практичне и симболичке функције. Практична функција војне униформе јесте да јасно одвоји борце од небораца, и тако додатно пружи легитимитет насиљу против оних који је носе. Ношење униформе представља занимљив високо морални чин само-легитимизације као мете у рату, практично олакшавајући напоре непријатеља, а против сопственог живота. С друге стране, њена главна и моћна симболичка функција је да одражава колективни идентитет, норме и кључне вредности војне професије. Деиндивидуиран колективни идентитет, изграђен на јединственом и специфичном систему вредности и принципа, кључан је за сваку војску у свету, и чак важнији извор војне моћи и ефикасности од оружја и материјалних средстава. Историја је на примеру показала ову чињеницу безброј пута у различитим периодима, културама и околностима. Аутор затим у наставку пружа детаљна објашњења разних значајних и кључних моралних импликација ношења војне униформе, и у миру, а и током рата. Поред тога, ово истраживање указује и идентификује необичну дуалну симболичко-вредносну функцију војне униформе, која истовремено подразумева значајне дужности, и пружа изузетне привилегије појединцу који је носи. Ношење униформе је стога веома тешко и захтевно док је истовремено пожељно и привлачно јавности. У закључку, аутор наглашава

кључну потребу да се заштити и чак и сакрализује војна униформа у модерним друштвима. Аутор наглашава да је то посебно потребно због изразите моралне димензије војне униформе која је без премца у поређењу с другим униформама које се често носе у модерним друштвима. На крају, аутор позива на још експлицитније и стриктније правно регулисање ношења војне униформе, њених делова, или чак других униформи које су намерно дизајниране тако да личе на војне униформе у Републици Србији, и даје пример америчког акта *Stolen Valor Act* као водећи пример правног регулисања које на прави начин осликава кључни морални значај војних униформи, подсећајући нас на чињеницу да је војни идентитет, чији је највећи симбол униформа, од централног значаја за српски национални идентитет и као такав неодвојив од српске културе.

Кључне речи: *војна униформа, морал, етика, колективни идентитет, деиндивидуација, врлине, војна професија, борци и неборци, престиж, симболизам*

© 2023 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

